अभिधायाः संकेतितार्थमात्रबोधनविरताया न वस्त्वलंकाररसादिव्यङ्ग्यबोधने क्षमत्वम् । न च संकेतितो रसादिः । नहि विभावाद्यभिधानमेव तदभिधानम्, तस्य तदैकरूप्यानङ्गीकारात् ।[1] यत्र च स्वशब्देनाभिधानं तत्र प्रत्युत दोष एवेति वक्ष्यामः । क्वचिच्च 'शृङ्गाररसोऽयम्' इत्यादौ स्वशब्देनाभिधानेऽपि न तत्प्रतीतिः, तस्य स्वप्रकाशानन्दरूपत्वात् ।

अभिहितान्वयवादिभिरङ्गीकृता[2] तात्पर्याख्या वृत्तिरपि[3] संसर्गमात्रे परिक्षीणा न व्यङ्ग्यबोधिनी ।

अभिधाया इति । मात्रपदेन लक्ष्यादिव्यवच्छेदः । विरतायाः पुनरुत्थानाभावाद् इति प्रागुक्तो हेतुरत्र द्रष्टव्यः । (५० पृ.) हेत्वन्तरमप्याह—**न चेति** । स्वव्यञ्जकपदसंकेताभाववानित्यर्थः । तेन रसादीनां रसादिपदसंकेतितत्वेऽपि न क्षतिः । **नहीति** । तदभिधानं रसाद्यभिधानम् । विभावादेरेव रसरूपत्वाङ्गीकारादिति भावः । **तस्य** विभावाद्यभिधानस्य **तदैकरूप्यानङ्गीकारात्** आस्वादरूपरसादिप्रतीतितादात्म्यास्वीकारात् । तथा च विभावाद्यभिधानानन्तरं जायमानाया आस्वादरूपरसादिप्रतीतेः कारणतया व्यञ्जनावश्यं स्वीकार्येति भावः । तादृशप्रतीते रसादिपदाजन्यत्वमपि प्रतिपादयति—**यत्र चेति** । 'तामुद्वीक्ष्य कुरङ्गाक्षीं रसो नः कोप्यजायत' इत्यादावित्यर्थः । **स्वशब्देन** रसशृङ्गारादिपदेन अभिधानं रसस्य प्रतिपादनम् । **दोष** एवेत्येवकारेणास्वादरूपरसप्रतीतिव्यवच्छेदः । ननु रसस्य स्वशब्दाभिधानं काव्ये एव दोषो न तु लौकिकवाक्ये, एवं च काव्यदोषवशात्तादृशी प्रतीतिर्मास्तु, लौकिकवाक्ये तु स्यादेवेत्यत आह—**क्वचिच्चेति** । लौकिकवाक्ये चेत्यर्थः । **तत्प्रतीती** रसप्रतीतिः । **तस्य** रसस्य । तथा चाभिधया जायमानस्य बोधस्य स्वप्रकाशत्वाभावादानन्दरूपत्वाभावाच्च न रसस्वरूपत्वस्वीकार इति भावः । कारिकोक्तक्रमेण तात्पर्याख्यवृत्तेरपि व्यङ्ग्यबोधनाक्षमत्वमुपपादयति—**अभिहितेति** । एतच्च वक्तृतात्पर्यविशेषरूपाया व्यञ्जनाया वारणाय । **संसर्गमात्रेऽन्वयबोधमात्रे** । **परिक्षीणा** विरता । शब्दश्रुतेरनन्तरं यावानर्थः प्रतीयते तत्र शब्द-

---

स्यात् । अस्मादेव च शब्दादेतदेव बुध्यत इति को हेतुः । तस्मादस्यैव शब्दस्यैव व्यापारोऽभ्युपगन्तव्यः । निर्व्यापारस्यार्थप्रतीतिकारित्वाभावात् । स तावन्नाभिधात्मा, समयाभावात् । न तात्पर्यात्मा, तस्यान्वयप्रतीतावेव परिक्षयात् । न लक्षणात्मा, मुख्यार्थबाधाद्यभावात् । तस्मादभिधातात्पर्यलक्षणाव्यतिरिक्तश्चतुर्थकक्ष्यानिक्षिप्तो व्यङ्ग्यनिष्ठो व्यञ्जनाव्यापारो व्यञ्जनद्योतनादिसोदरव्यपदेशनिरूपितोऽभ्युपगन्तव्य इति निष्कर्षः ॥

---

१. 'न च रसादिशब्देन शृङ्गारादिशब्देन चाभिधेयत्वम्, तस्य तदन्वयव्यतिरेकानुविधानात् । किं च' इत्यधिकं ग-पुस्तके. २. 'अपि' ग. ३. 'शक्तिः' ग.